

Nissen flytter med

Ved læsningen af en 100 år gammel artikel

Af Knud Prange

Da provst Nissen fra Brørup den 10. februar 1902 holdt et foredrag for en forsamling af lærere i Esbjerg, havde han næppe drømt om hvad han satte i gang – eller måske rettere: Hvad han satte yderligere fart i. Allerede sommeren før havde der nemlig været afholdt et møde hvor en kreds af mænd vedtog at man ville søge at oprette et »Historisk Samfund« for Ribe Amt. Det var Askov-folkene Ludvig Schrøder og Poul Bjerger, stiftamtmand Gustav Stemann, Nissen selv og andre der tog initiativet. Der var lidt delte meninger om hvilke arbejdsopgaver dette »Samfund« skulle tage op: Udgivelse af en årbog, foredragsvirksomhed eller indsamling af historisk stof til et arkiv. Det blev i begyndelsen de to første opgaver der kom til at stå stærkest, men at også det tredje aspekt var med i tankerne fra begyndelsen siger noget om hvor fremsynede disse mænd var.

Hovedsynspunktet var dog først og fremmest at befolkningens historiske sans og interesse skulle vækkes, og det kom markant frem i Nissens foredrag. Alene titlen: »Om Oplivelse af historisk Sans« blev en overskrift og et program for flere generationers arbejde. Og det blev tilmed et signal der fængede. Ideen om at oprette Historiske Samfund slog nemlig aldeles omgående igennem, og i 1914 var næsten hele landet dækket af såkaldte amtshistoriske samfund. Man havde åbenbart ramt et behov. Hvad var da baggrunden for at Nissen – og andre

med ham – ville oplive den historiske sans, og eksisterer der stadig et behov for en levende historisk sans?

Provst Nissens udgangspunkt var en bekymring, en fornemmelse af at »det at fortælle historier og »emter«, sagn og minder, historiske overleveringer fra en nærmere og fjernere tid eller en nærmere og fjernere omegn efterhånden er blevet sjældnere.« Det var »nuomstunder« andre ting som optog sind og tanker og gav anledning til samtale. Man drøftede hvad der stod i avisen, man talte om den nyeste litteratur eller om politik og samfundsspørgsmål. Det så Nissen alt sammen gerne – husk vi er i tiden umiddelbart efter systemskiftet hvor Venstre efter mange genvordigheder havde overtaget regeringsmagten efter Højre. Det var derfor både naturligt og værdifuldt at være optaget af tidens problemer, men folk måtte dog ikke glemme fortiden. Den historiske sans og interesse var nemlig efter hans mening af det gode fordi den åbnede vej til »åndelige værdier af betydelig rækkevidde.« Blev sansen svækket var det beklageligt af tre grunde: 1. Man kan ikke kende tiden uden til en vis grad at kende fortiden, 2. Kendskab til fortiden og en udviklet historisk interesse fremmer samfundsfølelsen »i god forstand« og endelig 3. Det er »fornøjeligt og oplivende at sysle« med fortiden.

Efter Nissens mening har så at sige ethvert menneske en historisk sans, man behøver ikke

at fremkalde den, men det var måske nødvendigt at opleve den, og en af vejene går gennem den »stedlige egns historie, gennem lokalhistorien.« Det nære har en ganske særlig pædagogisk kraft, og fra det går der tråde ud til andre sider af historien.

Provst Nissen skrev at man ikke kan kende tiden uden til en vis grad at kende fortiden, og det er nok mere rigtigt end de fleste gør sig klart. Om et menneske der har mistet sin hukommelse, siger man at det ved ikke hvem det er. Dette menneske kan nok fungere i samfundet, men uden at vide noget om sin fortid er det ikke klar over hvem det er, så væsentligt er det at have sin fortid med sig. Uden en vis fornemmelse af samhørighed med det sted hvor man lever, føler man sig som en fremmed. Det er den fornemmelse tilflyttere til en egn har i begyndelsen. Derfor er det nok meget karakteristisk at lokalhistorie først og fremmest interesserer to helt forskellige kredse: dem der har dyb rod i lokalsamfundet – og dem der ønsker at slå rod i samfundet. En viden om lokalsamfundet skaber solidaritet og lokalt sammenhold. Eller som Nissen skrev: den historiske sans åbner vej til »åndelige værdier af betydelig rækkevidde.«

Nu har lokalhistorisk interesserede mennesker det undertiden med at blive grebet af nostalgi – på den måde at de bliver modstandere af forandring, undertiden endda enhver forandring. Selv til det bedre. Der kan siges meget godt om de beboerbevægelser som vil bevare og sikre enten det nu er gadekær, gamle huse eller markante træer. Men her gælder det om at bevare balancen. Det er jo i bund og grund uhistorisk hvis man vil fastfryse den historiske udvikling til et eller andet tilfældigt tidspunkt. Her gælder det om at bevare ligevægten, for den seriøse lokalhistoriker ved jo i hvert fald at de gamle dage ikke nødvendigvis

var »de gode gamle dage«. Hvis man beskæftiger sig indgående med sin egns fortid så får man efterhånden en fornemmelse af hvad det er vi ikke kan give slip på uden at miste os selv. Den tidligere Århusborgmester Bernhardt Jensen, som også var en fortrinlig lokalhistoriker, har skrevet at vi må forlange at udviklingen ikke foregår hen over alt det der giver de gamle lokaliteter deres særpræg; det særpræg som er en forudsætning for menneskets trivsel og for en sammenhæng bagud og fremad.

Her nærmer vi os et andet af provst Nissens punkter nemlig at en udviklet historisk sans fremmer samfundsfølelsen. Behovet for at fremme denne følelse er i dag langt større end på Nissens tid. Vi har nemlig siden hans tid og navnlig i den seneste menneskealder oplevet en række omvæltninger som han næppe havde kunnet forestille sig. Ikke blot to verdenskrige, men også enorme tekniske forandringer på næsten alle tilværelsens områder, og dertil kommer de seneste års sammenslutninger i større enheder. Lige fra kommunesammenlægningerne i det små til alle de store EU-problemer og den meget omtalte globale udvikling. Det er derfor ikke noget under at mange mennesker kan føle at de bliver overhalet af – og måske hægtet af – udviklingen, at der er et opbrud i hele den forholdsvis sikre verden de kendte og nogenlunde kunne håndtere. Det kan være svært at finde sammenhæng i tingene, mange kan føle sig rodløse eller fremmedgjorte i alt det nye der omgiver dem og som stiller uvante krav til dem. Netop her kommer lokalhistorien med et vigtigt tilbud om at skabe kontakt og forbindelseslinjer mellem den enkelte og det miljø og den lokalitet han lever i. Der er ikke tvivl om at der en nær forbindelse mellem hvad man har kaldt den grønne bølge og græsrodsbevægelser og optagetheden af det nære miljø. Disse bevægelser har ofte

Om Oplivelse af historisk Sans.

Foredrag paa Skolemødet i Esbjerg, Fastelavnsmandag 10. Febr. 1902.

Af Provst J. Nissen i Brørup.

JEG traf sidste Sommer i Ribe Domkirkens Historiker Pastor Dr. Helms, der var saa elskværdig nærmere at vise mig adskillige Partier af Kirken. Ved denne Lejlighed kom vi til at tale om det store Taarn, der herude paa det flade Vestland kan ses viden om og ses ogsaa mange Mil nede i Sønderjylland, og Dr. Helms omtalte, at dette sammen med en anden af det sydvestlige Jyllands Mærkværdigheder, den store Sten i Tirslund, havde givet Anledning til en Talemaade der paa Egnen, som gamle Pastor Krarup i Føvling i sin Tid havde fortalt ham. Ligesom man slutter en Historie med de kendte Ord: »Snip, snap, Snude — nu er den ude — tip, tap, Tønde — nu kan du begynde«, eller som man føjer til, i hvert Fald ude i Vestjylland; »og fortæl saa én lige saa lang og lige saa trang, men ikke den selvsamme,« saaledes hedder det fra gammel Tid i det sydvestlige Jylland: »Snip, snap, snude o. s. v. tip, tap, Tønde, nu maa du begynde — »og nu skal Rive Taarn og Tirslund store Sten hænge i din Næs', til du fortæller en li'saa lang og li'saa trang, men it den selv sam'.«

brugt det lokale som et kulturværn hvor man prøvede at sikre og bevare en række gode og kære ting. Interessen for lokalhistorie er steget i takt med menneskers voksende behov for at føle at de har et sted hvor de hører til, hvor de har hjemme. Og med en solid viden om lokale forhold og deres baggrund, er vi godt rustet til at udforme det samfund vi skal leve videre i.

Det sker at nogen – ikke mindst politikere – spørger om hvorvidt det historikere og historisk interesserede arbejder med nu også er samfundsrelevant. Hvis man med relevant vil forstå at historisk aktivitet skal være nyttigt for bruttonationalproduktet eller tjene erhvervslivet, så må man nok i reglen blive svar skyldig. Men hvis man mener at positive aktiviteter som interesserer væsentlige dele af befolkningen er relevante for et moderne velfærdssamfund, så kan man roligt hævde at lokalhistorie er samfundsrelevant. Ved at forstå fortiden bliver man mindre rodløs og man kan blive en mere aktiv borger. Eller som provst Nissen sagde: Historisk sans fremmer samfundsfølelsen »i god forstand«. Og det er vel samfundsrelevant om noget.

I denne forbindelse kan der også være god grund til at se lidt nærmere på den arbejdsopgave som Historisk Samfund ikke ofrede så mange kræfter på i sine første år, nemlig at indsamle historisk stof til et arkiv. Her var man, og det vil først og fremmest sige Askovs forstander Ludvig Schrøder, påvirket af højskolekollegaen Frede Bojsen på Møn. Nogle få år før, nemlig i 1897 kom den arkivlov der indebar oprettelsen af landsarkiverne i København, Odense og Viborg. Den meget fremsynede rigsarkivar A. D. Jørgensen regnede med at landsarkivaren måtte blive »det naturlige midtpunkt for oplysningen af sin egne historie... og at han måtte komme til at stå i forbindelse med mænd som sysler med lignende studier.« A. D. Jørgensen

erklærede også at »vigtige sider af samfundslivets historiske forhold... vil først da kunne oplyses i rigere mål og uden forudfattede meninger når opmærksomheden henvendes på de enkelte egne forskelligheder og nødvendigheden af at drage de lokale kilder ind under et samlet studium.« Det var meget profetiske ord, og uden oprettelsen af landsarkiverne havde det næppe været muligt allerede nogle ganske få år senere at fylde de amtshistoriske årbøger med et stort antal gode og solide artikler. De byggede nemlig i høj grad på det kildemateriale der hidtil havde ligget spredt rundt omkring hos præster og provster, herredsfogeder, byfogeder og andre embedsmænd. Nu blev kilderne samlet, ordnet og gjort tilgængelige for forskningen.

I rigsarkivet og landsarkiverne samledes imidlertid først og fremmest de arkivalier der var blevet til ved de statslige embeder. Men ved siden af disse meget væsentlige kildegrupper lå der jo adskillige interessante arkivalier rundt omkring i landet. Et af de mest markante nybrud i udviklingen af det lokalhistoriske arbejde siden amtssamfundenes oprettelse er derfor skabelsen af de lokalhistoriske arkiver, mange steder kaldet lokalarkiverne. Det første arkiv af denne type blev oprettet i 1937 i Fåborg på Fyn, og det havde til formål at redde lokale arkivalier som ikke var omfattet af afleveringspligten til det statslige arkivvæsen. Længe stod arkivet i Fåborg ene eller dog næsten ene, men i 1960'erne begyndte der pludselig at ske en masse. Det hænger nok ikke mindst sammen med at biblioteksloven af 1964 gav mulighed for at sådanne lokalhistoriske arkiver kunne indgå i bibliotekernes virksomhed og dermed få et statstilskud der stod i forhold til det lokale tilskud. Det blev en gevaldig økonomisk løftestang, og da man næsten samtidig gik i gang med at sammenlægge de gamle

sognekommuner til større enheder, var der mange der gerne ville forsøge at redde lokale arkivalier inden kommunen blev opslugt af den større og måske lidt fremmede enhed, storkommunen.

Resultatet blev i hvert fald at lokalarkiverne skød op overalt. I dag er der vel næppe nogen kommune som ikke har sit lokalarkiv, mange har endda flere; netop fordi de var blevet oprettet i de gamle kommuner før sammenlægningen. Det er imidlertid ikke blot med hensyn til antal at der er sket en stor udvikling, også hvad arbejdsopgaverne angår, er der sket meget. Foruden privatarkiver har man ikke mindst indsamlet erhvervsarkiver af næsten enhver art, overordentlig mange foreningsarkiver samt yderst værdifulde fotografier i stort tal. Adskillige kommunale arkivalier, især skolearkiver er også havnet i lokalarkivet. Der er ikke tvivl om at der gennem hele denne aktivitet er indsamlet en ganske betydelig mængde arkivalier, som dermed ganske simpelt er reddet fra tilintetgørelse. Men en sidegevinst, der nok er værd at fæstne sig ved, er imidlertid at hele denne arkivbevægelse har fået aktiveret en omfattende kreds af mennesker som er gået aktivt ind i indsamlings- og ordningsarbejdet. Ludvig Schrøder var derfor inde på en rigtig tanke når han mente at det at indsamle »lokalt stof« også kunne medvirke til at oplive den historiske sans.

Da Historisk Samfund for Ribe Amt blev oprettet, har initiativtagerne åbenbart følt at netop amtet var en naturlig afgrænsning og et passende område for en lokalhistorisk aktivitet. Det fik så den virkning at man i resten af landet også valgte amtet som arbejdsområde. Én undtagelse var der dog. I Viborg Amt kom det første »Samfund« kun til at omfatte Salling og Fjends herred. Jeppe Aakjær erklærede nemlig at han ikke »ville gå over Fiskbækken«, så den

østlige del af amtet måtte klare sig på egen hånd. Først en halv snes år senere kom Historisk Samfund for Viborg Amt til, så nu har amtet altså to »amtssamfund«. Det var nu ikke alle amter der udgjorde naturlige enheder. Tænk blot på de slyngede grænser mellem de gamle Sorø og Præstø Amter. Det tidligere Viborg Amt rakte også så langt mod øst at den yderste ende faktisk var forstæder til Randers der havde sit eget historiske samfund. Til gengæld nåede Randers Amt næsten helt ned til Århus by. Her har man så til gengæld hele to »samfund«, dels Historisk Samfund for Århus Stift, dels Østjysk Hjemstavnsforening.

Ved kommunalreformen i 1970 skete der betydelige forandringer både med hensyn til amtsgrænser og med hensyn til antallet af amter. Amtssamfundene består dog med deres gamle navne og vel også stort set de gamle geografiske arbejdsområder. Det er nu ikke alle de nye amter der udgør en naturligt afgrænset historisk helhed. Viborg Amt strækker sig således helt fra Kjellerup i syd over Salling og Mors til Hanstholm i nord. Andre amtssamfund hænger bedre sammen, men man kan nok spørge hvor længe man i en forening kan bevare navnet på et amt der ikke længere eksisterer som selvstændig enhed. Om en generation eller to vil meget få mennesker vide at der engang har været et Holbæk Amt. Hvis amtssamfundene var blevet oprettet et par hundrede år før, så kunne vi i dag have haft et »Historisk Samfund for Havreballegård og Stjernholm Amter«, og det ville måske have været rigeligt kuriøst og snurrtigt. Tiden vil vise hvordan dette vil udvikle sig.

Der er imidlertid et andet punkt hvor vi har kunnet se en ændring med hensyn til foreningsstrukturen. Man har ofte debatteret amtssamfundenes medlemsrekruttering (se for eksempel det værk der er nævnt i note 1), og

Fra Ribe Amt

1978 . Bind XXI-1
Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt

tilslutningen har svinget stærkt i tidens løb og fra egn til egn. Der er dog ét træk som synes at blive stadig mere karakteristisk. Et amt har ofte været for stort et område til at opsamle hele den historiske interesse. Under og ved siden af amtssamfundene er der skudt nye foreninger op. De kan koncentrere sig om en enkelt bydel, en forstad, en kommune eller et andet område. Det er længe siden der er lavet mandtal over disse foreninger, og vi mangler også analyser af deres aktiviteter. Undertiden er de knyttet til driften af et af de nævnte lokalarkiver, andre gange afholder man blot foredrag eller arrangerer kurser, og tit udsender man mindre og uprætentiose medlemsblade. Hvad indhold angår konkurrerer de ikke med amtsårbøgerne. Og det er nok også et stort spørgsmål om disse foreninger egentlig konkurrerer med amtssamfundene. Hvis folk er historisk interesserede, er der jo intet i vejen for at man er engageret i historisk arbejde på det snævert lokale plan samtidig med at man abonnerer på amtsårbogen. Der er snarere grund til at tro at de to typer foreninger støtter hinanden og er med til at rekruttere flere medlemmer end de hver for sig ville kunne mobilisere.

Uanset hvordan man vurderer amtssamfundenes og årbøgernes fremtid, så er der ikke tvivl om at de lokalhistoriske årbøger har været virksomme redskaber til at oplive den historiske sans, men de har tillige haft en anden betydning som hurtigt stod klart for mange af deres redaktører: årbøgerne skulle også være til gavn for den videnskabelige historieforskning. Det kan belægges med mange citater, lad mig netop her blot nævne at den fremtrædende lokalhistoriker, førstelærer H. K. Kristensen i 1947 skrev at »en af de opgaver man måtte stille til sognehistorien og til det lokalhistoriske bidrag i amtsårbogen var, at den skulle hjælpe videnskaben«.¹

Her er vi ved et af de mest interessante og omdebatterede punkter i opfattelsen af lokalhistorie og lokalhistorisk arbejde – lokalhistorie er på én gang både en folkelig interesse og aktivitet og en videnskabelig disciplin. Den videnskabelige side af lokalhistorien har vel næppe stået klart for (måske endda ikke interesseret) provst Nissen og hans fæller, og for mange af de universitetsuddannede faghistorikere var det heller ikke en realitet dengang. I 1902 var det kun ca. 20 år siden at den senere rigsarkivar Bricka i en anmeldelse af Hjørlande sogns historie, skrev at bogens opregning af gårdmænd og husmænd var aldeles lige gyldig, »de havde aldrig tilhørt historien og ville aldrig komme til at tilhøre den. Så har den kinesiske kejserrække dog større betydning for os.«²

Set på baggrund af et sådant standpunkt var det nu af den største betydning at de amtshistoriske samfund kunne præsentere en helt anden opfattelse af hvad der var historisk interessant; ikke blot for den lokale befolkning, men også for den historiske videnskab. Det var selvkært for de kredse der stod bag amtssamfundene, at lige så naturligt det var at være optaget af sit lands og sit folks historie, lige så naturligt var det at være interesseret i sin egne historie. Der er endda rigtig mange mennesker der føler en helt umiddelbar trang til at vide noget om deres bys eller egne fortid. Hvem har boet her før, hvad er der sket her, og hvorfor har denne lille plet på Danmarkskortet fået det særpræg som netop den har – lige her og nu? Det er jo præcis dette særpræg som er med til at præge bevidstheden hos den der er vokset op på egnen eller som lever der. På godt og ondt føler mange en nær sammenhæng med omgivelserne og hele miljøet. Læs for eksempel bare de to bøger som Hans Edvard Nørregård-Nielsen lige har udsendt: Mands Minde og Riber Ret. De har karakteristisk nok

ikke undertitlen erindringer, men »et tidsbillede«.

Brickas opfattelse af hvad der var historisk interessant var imidlertid ikke enerådende. De historikere der var mest optaget af stathistorie, udenrigspolitik, krige, landets finanser og lignende havde ikke megen interesse for eller brug for lokalhistorien, men der var faghistorikere med andre interesseområder. Det kom tydeligt til udtryk i to foredrag i 1940'erne (senere trykt som artikler) af den senere rigsarkivar Johan Hvidtfeldt og af professor Albert Olsen. Kort refereret hævdede de at historikerne hidtil havde betragtet forholdene udefra og ovenfra, nu var der behov for at se dem indefra og nedefra. Eller som Albert Olsen skrev: Enhver faghistoriker gør før eller siden den erfaring at han må ty til lokalhistorien for at skaffe sig det fornødne overblik. Der manglede nemlig overensstemmelse mellem centrallovgivningen og den lokale praksis. En skildring af et eller andet emneområde kan ikke bygges op på grundlag af reskripter og forordninger »idet centraladministrationens kategoriske påbud næsten aldrig er blevet overholdt« – som Albert Olsen så karakteristisk formulerede sig. Vejen frem gik gennem det lokale arkivmateriale der kunne vise hvordan udviklingen havde formet sig i virkeligheden. Johan Hvidtfeldt og Albert Olsen var enige om at dansk indenrigspolitisk historie endnu var såre lidet opdyrket. Man måtte inddrage det lokalhistoriske stof, man måtte foretage punktundersøgelser af en lang række emner og målet måtte være at styrke den videnskabelige udforskning af lokalhistorien for derigennem at underbygge og uddybe studiet af rigshistorien.

For at fremme synspunkterne ville man have oprettet et Lokalhistorisk Institut, men først mange år senere, i 1970, fik man – i en ret beskåret form – oprettet Lokalhistorisk

Afdeling ved Københavns Universitet. Gennem undervisning forskning og ved publikationer gik Afdelingen ind i det rige lokalhistoriske arbejde som var udsprunget af ikke mindst de ovennævnte tanker.⁵

Hvidtfeldts og Olsens synspunkter var nemlig blevet en vældig inspiration for meget lokalhistorisk arbejde. Der er navnlig grund til at understrege den betydning som Johan Hvidtfeldt fik via sin stilling som formand i Dansk Historisk Fællesforening (som nu har fået navneforandring til Dansk Historisk Fællesråd). Det var og er en såkaldt paraplyorganisation som samler amtssamfund, andre lokale foreninger, arkiver (statslige som lokalhistoriske), museer, udgivelsesforeninger, universitetsinstitutter og mange andre institutioner og foreninger der arbejder med dansk lokalhistorie og kulturhistorie. Gennem tidsskriftet Fortid og Nutid, udgivelsen af Håndbog for danske lokalhistorikere (nu afløst af Kulturhistorisk Opslagsværk) og udgivelsen af en række andre håndbøger og hjælpemidler er der sket et ganske betydeligt kvalitetsløft i lokalhistorisk arbejde i bred forstand. Der var ganske vist stadig nogle »rigshistorikere« som ikke havde megen sans for værdierne i de lokale undersøgelser, men de blev færre og færre.

Samtidig skete der imidlertid markante ændringer i historikernes synspunkter på hvad historievidenskaben kunne eller burde beskæftige sig med. Det er en velkendt sag at hver generation ser på fortiden med nye øjne. Selv hvor det er det samme kildemateriale vi studerer, så studerer vi det fra nye vinkler. Vi interesserer os for emner og forhold som vore forgængere næppe skænkede en tanke, vi har ganske enkelt nye briller på næsen og ser naturligt nok på fortiden med andre erfaringer i bagehovedet end dem tidligere tiders forskere havde. Vi kan blot sammenligne den nyeste Danmarkshistorie med

FRA RIBE AMT 2000

BIND XXVIII-2

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

hvad der blev skrevet af tilsvarende værker for 50 eller 100 år siden, og går vi helt tilbage til Holbergs for ikke at sige Saxos Danmarkshistorie er forskellene aldeles tydelige.

I løbet af den sidste generation har »rigshi-

storikerne« opdyrket adskillige ny interesseområder; det gælder ikke mindst sociale forhold. Historikere i dag er ofte svært optaget af menneskers vilkår og trivsel. De vil gerne anskue og prøve at opfatte fortidens mennesker på bag-

grund af deres tid og miljø. De vil gerne forstå deres liv eller skæbne som en helhed. Et andet vigtigt og aktuelt emneområde er mentalitetshistorien. Hvad tænkte fortidens danskere om forholdet til deres mand eller kone eller til deres børn, hvad mente de om liv og død, hvordan opfattede de religionen og forholdet til gud, hvad var deres syn på præst og anden øvrighed, følte de noget ved ord og begreber som konge og fædreland. Kort sagt: hvordan var hele deres tanke- og forestillingsverden?

En del af disse ideer passer meget godt til emner der ikke helt sjældent – om end ofte i primitiv form – havde optaget gode lokalhistorikere. En del af emnerne vil mange gange kræve at social- og mentalitetshistorikerne benytter en væsentlig del af de kilder som traditionelt havde være lokalhistorikernes. Men endelig, og måske ikke mindst vigtigt, så passede disse nye tanker fortrinligt ind i lokalhistoriske synspunkter der var blevet rendyrket i England i den såkaldte Leicesterskole.⁴ Her opfatter man familien, det lokale fællesskab, nationalstaten og det overnationale samfund som en serie af koncentriske cirkler. Altså cirkler med et fælles centrum, men hvor den ene cirkel ligger uden om den anden. Hver af cirklerne skal selvfølgelig studeres med bestandig hensyntagen til cirklen uden om. Det er jo oplagt at man ikke kan eller bør skrive om et enkelt sogns eller en enkelt bys historie uden hensyntagen til hvad der er sket i det øvrige Danmark. Det er naturligt med til at danne baggrund for den enkelte lokalitets udvikling. Ganske på samme måde som det er forkert at skrive Danmarkshistorie uden at tage hensyn til forhold og udviklinger rundt om i verden, i Fællesmarkedet, i hele Europa eller i USA – eller i Afghanistan for den sags skyld. Men når det er sagt, så gælder det dog at hver eneste af de koncentriske cirkler udgør en helhed:

Lokalsamfundet, Staten, Det overnationale der kan studeres hver for sig. De enkelte cirkler har forskellige udstrækninger i tid og rum, og udforskningen af deres historie stiller forskellige krav og arbejder med forskellige problemstillinger.

Der er en lang række af de såkaldte bindestreghistorier der hver arbejder med hvad vi kunne kalde lagkagesnit af cirklerne. Kirkehistorie, landbrugs-historie økonomisk-historie, rets-historie, militær-historie og andre anerkendte videnskabelige discipliner behandler hver sit udsnit af cirklerne. Det er her Leicesterskolen insisterer på at vi skal opfatte cirklerne som helheder. De enkelte byers og sognes historie behandler sociale og menneskelige helheder og fællesskaber, derfor er lokalhistorien ikke blot en hjælpevidenskab for rigshistorien med det formål at underbygge og uddybe den. De lokale historier er ikke bare brudstykker af Danmarkshistorien, lige så lidt som man får en Danmarkshistorie ved at lægge alle sogne- og byhistorierne ved siden af hinanden. Den lokale historie kan med god ret studeres for sin egen skyld

Både rigshistorien og lokalhistorien ønsker altså i dag at studere og forstå helheder og se sammenhænge der går på tværs af en lang række forhold. Vi betragter ikke mennesket som et økonomisk væsen, et politisk væsen eller et religiøst væsen alene. Vi opfatter det som en helhed i samspil med omgivelserne. Det var derfor at H. K. Kristensen understregede at lokalhistorikeren skulle kunne så mange ting. Han skal være noget af en arkæolog, han skal kunne læse gotisk skrift, kende de almindeligst forekommende udtryk i ældre dansk, kunne sin kunsthistorie, være inde i landbolovgivning, ja det var i det hele taget bedst om han beherskede alle mulige videnskaber, dog måske med undtagelse af atomteori.⁵

Så store krav er selvfølgelig umulige at honorere, og det gælder både for rigshistorikere og for lokalhistorikere. Det fritager os imidlertid ikke fra at forsøge at leve op til idealet. Da forfatteren Thorkild Hansen fik overrakt Nordisk Råds Litteraturpris 1971, sagde han i sin takketal som kunne læses 16. februar i Politiken: »Sandhed er sådan et stort ord og underkastet fortolkning. Kan vi ikke være sande, og det kan vi jo desværre sjældent, så kan vi i det mindste bestræbe os på at være nøjagtige.«⁶ For rigshistorikerens vedkommende kommer dertil yderligere at mange af de svar han søger når han arbejder med for eksempel socialhistorie og mentalitetshistorie kræver at han må inddrage meget store og omfattende kildegrupper. Her er det ikke nok at benytte gennemsnit eller eksempler. Man må bestandig operere på individniveau, det vil sige at man må kunne genfinde den samme person eller den samme familie i kilder af vidt forskellig art som for eksempel kirkebøger, skattemister, skøde- og panteprotoller, skifteprotokoller, fattigregnskaber og andet. Først ved at kæde de forskelligartede oplysninger sammen opstår helheden. Når det drejer sig om undersøgelser af den art er selv et så lille land som Danmark ofte for stort til at man kan foretage en landsomfattende undersøgelse. Og hvad gør så rigshistorikeren; han studerer et udvalgt område, foretager en punktundersøgelse, nogle ville kalde det en case study eller et pilotprojekt. Andre ville måske snarere karakterisere det som slet og ret en lokalhistorisk undersøgelse.

Rigshistorikeren og lokalhistorikeren kan have forskellige formål og forskellig baggrund for undersøgelser af denne art, men det forhindrer ikke at begge parter studerer mennesker på baggrund af deres tid og miljø, og man vil ofte se det store afspejle sig i det små – hvor det tit er nemmest at få øje på. Ved at anvende

mikroskopet som arbejdsredskab kan man studere hvordan de enkelte mennesker såvel som hele lokalsamfund kan reagere vidt forskelligt over for påvirkninger ovenfra og udefra. Her gør den lokale undersøgelse os klogere på mennesker, på samfund og på udviklinger. Det er væsentligt, for det er jo ikke så enkelt at de samme påvirkninger medfører de samme reaktioner rundt om i landet. Man kan stadig bruge lokalhistorien til at underbygge og uddybe studiet af landets generelle historie, men man skal være yderst forsigtig med at drage slutninger fra det rent lokale til det helt generelle. En lokal undersøgelse kan med fordel bruges til at afprøve værdien af almindelige antagelser, den vil ofte vise at gammelkendt viden må tages op til revision. Derfor gælder det i vore dage mere end måske nogen sinde tidligere at den lokalhistoriske undersøgelse ganske enkelt er en nødvendighed for den historiske udforskning af en lang række af de problemer der optager danske historikere.

Når man genlæser provst Nissens foredrag 100 år efter at det blev holdt, må man give ham ret i at det stadig er vigtigt at kende fortiden for at forstå samtiden og at det stadig er sådan at en udviklet historisk sans fremmer samfundsfølelsen. Begge synspunkter er faktisk endnu mere aktuelle end de var i 1902. Men hertil må man ud fra et historisk, videnskabeligt synspunkt hævde at det ikke blot stadig er »for nøjeligt og oplivende at sysle« med fortiden – for nu at bruge Nissens ord – det er aldeles nødvendigt for udforskningen af danskernes historie. Mændene der oprettede Historisk Samfund for Ribe Amt i 1902 havde gode tanker, og der er spiret endnu bedre tanker af deres frø.

Noter:

1. Her citeret efter Klaus Egeberg: »Til oplivelse af historisk sans«, Skrifter udgivet af Lokalhistorisk Afdeling, nr. 8, 1983, s.82.
2. Her citeret efter Knud Prange: Lokal Historie – en håndbog, 1989, s.25f.
3. Lokalhistorisk Afdeling virkede indtil 2000, da Historisk Institut besluttede at nedlægge Afdelingen i forbindelse med min alderspensionering.
4. Se f.eks. Knud Prange: Leicesterskolen – nogle indtryk af engelsk lokalhistorie i: Nye strømninger i dansk lokalhistorie, 1981.
5. Her citeret efter værket i note 2, s.13.
6. Her citeret efter Frans Lassen (udg): Karen Blixens Rungstedlund, 2001, s. 73.

Knud Prange. Født 1930. Degnemosealle, 26, 2700 Brønshøj. Pens. universitetslektor og Leder af Lokalhistorisk Afdeling ved Københavns Universitet. Har skrevet bl.a. Lokal Historie – en håndbog, Heraldik og Historie, Mit navn er Jensen – en bog om slægtsforskning samt artikler om lokalhistorie, slægts-historie, heraldik m.m.